

Mediateknologian Dr. Jekyll ja Mr. Hype

Skottikirjailija *Robert Louis Stevenson* julkaisi vuonna 1886 teoksen "Strange case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde". Teoksessa heijastuvat tieteen ja teknologian kehitykseen liittyvät pelot samaan tapaan kuin Mary Shelley'n jo aiemmin 1800-luvulla kirjoittamassa Frankensteinissa. Asiallisen tohtori Jekyllin pimeää ja pelottavaa puolta edusti herra Hyde. Asiallisella tieteellä on kuitenkin parinaan myös Mr. Hype, joka edustaa teknologian optimistista ylimainostamista.

Tämä Tiedotustutkimuksen teemanumero pyrkii arvioimaan informaatio- ja mediateknologiaa realistisesti jalat maassa. Sekä auvoisen utopistisiin näkyihin että lohduttoman synkkiin dystopioihin suhtaudutaan asianmukaisen kriittisesti: herrat Hype ja Hyde pyritään pitämään kurissa. Näistä veljeksistä tosin herra Hype on ollut historiallisesti hegemonisessa asemassa ja ideologiana valtiovallankin erityisessä suojeluksessa.

Höyrykoneen keksimiseen kytkeytyvästä ensimmäisestä teollisesta vallankumouksesta lähtien koneen on nähty vapauttavan ihmiset raskaasta työstä ja tekevän ihmisistä onnellisempia, tasa-arvoisempia ja terveempiä kuin koskaan aiemmin. Ihmisen katsottiin nousevan luonnon herraksi. Ajan ja paikan rajoitukset tehtäisiin tyhjäksi. *J.A. Etzler* loihti paratiisinäkyjä höyrykoneen innoittamana vuonna 1842 tähän tyliin:

"Lupaani osoittaa, miten kymmenessä vuodessa toteutetaan paratiisi, jossa on kaikki mitä ihmissielu halajaa on yltäkyläisenä jokaisen saatavilla ilman työtä ja palkkaa; missä luonto kokonaisuudessaan tullaan muuttamaan kauneimpaan muotoonsa ja jokainen ihminen voi elää loistavissa palatseissa..." (Lehtinen ja Luotola: Näkökulmia informaatioyhteiskuntaan, 1986)

Eipä tullut paratiisia. Sen sijaan suurkaupungit muuttuivat teollisiksi slummeiksi, jotka peittyivät nokeen ja savuun. Työläisten olot olivat kurjat, työ oli mekaanista, pakkotahtista ja epäterveellistä. Lapsityövoimaa käytettiin yleisesti. Metsiä tuhottiin, maa revittiin surutta auki kaivosten ja rautateiden vuoksi.

Tämä ei kuitenkaan lannistanut herra Hypeä, joka pani nyt toivonsa ns. toisen teollisen vallankumouksen myötä syntyneeseen sähköteollisuuteen. Amerikan aluesuunnitteluyhdistyksen puhemies *Gifford Pinchot* vakuutteli näin: "Höyry toi mukanaan teollisuuden keskittymisen, maalaiselämän ja pienyhteisöjen tuhon sekä perhesiteiden höltyymisen. Sähkö sitä vastoin saa aikaan teollisuuden hajautuksen, palauttaa maaseudun elämän ja vahvistaa perhettä. Sähkön avulla siviilisaatiomme kehittyy onnellisemmaksi, vapaammaksi ja enemmän mahdollisuuksia tarjoavaksi kuin koskaan aiemmin". (James Carey: "The Mythos of the Electronic Revolution", 1992).

"Sähkön aikakauden" uskottiin muodostuvan kokonaan uudenlaiseksi siviilisaatioksi, jossa "ei tunnettaisi ruuhkia, raadantaa ja saasteita". Niin paljon kuin sähkö onkin muuttanut jokapäiväistä elämäämme, ei se silti toteuttanut utopiaa

maan päällä. Tämä ei ole kyennyt lannistamaan aina yhtä innostunutta herra Hypeä, joka nyt intoilee informaatioteknologian ja siihen liittyvän kolmannen teollisen vallankumouksen nimissä.

Historiasta tuttuun tapaan olemme saaneet lukea USA:n, EU:n ja Suomen tietoyhteiskuntastrategioista, että uusin teknologia aivan ratkaisevasti parantaa elämämme laatua. Etätyö mahdollistuu, ruuhkista päästään, kaikille riittää kivoja töitä, demokratia ja tasa-arvo kehittyvät jne. Esimerkistä käy *James Martinin* retoriikka kirjassa "Wired Society" (1978):

"Nyt on mahdollista rakentaa maailma, jossa ei ole saasteita, luonnonkauneuden massiivista tuhoamista, inhimillistä raadantaa; jossa tuhoavia kulutusmuotoja vältetään ja jossa ihmismieltä voidaan ravita historiassa ennennäkemättömällä tavalla ja ihmismieli voi liidellä suuruuden uusiin muotoihin."

Se mikä on teknisesti mahdollista, ei välttämättä toteudu. NykYTEknologialla olisi esimerkiksi mahdollista toteuttaa etätyö varsin laajassa mitassa. Silti todellisuudessa ihmiset pakkautuvat yhä harvempiin kasvukeskuksiin.

Eri aikakausina toistuvan teknologiahypen vika on joka kerta sama: teknologinen determinismi eli käsitys, jonka mukaan teknologinen kehitys on ainoa ja riittävä yhteiskunnan muutoksen syy. Ei ole haluttu nähdä, että teknologia avaa vain mahdollisuuksia, joista valikoituu todellisuudeksi joitakin esimerkiksi taloudellisista syistä. Teknologia ei ole ainoa muutoksen syy, vaan hyvin monet, monimutkaisesti toisiinsa vaikuttavat voimat muovaavat teknologian ohella yhteiskuntaa. (Teknologisesta determinismistä on erillinen katsaus tässä numerossa).

Postmodernin filosofi Jean-François Lyotard esitti 1980-luvulla, että valistuksen ajan edistysuskon kaltaiset ns. suuret metakertomukset ovat kuolleet. Postmoderni on Lyotardille juuri epäluottamusta metakertomuksia kohtaan. Vilkaistu tietoyhteiskuntaretoriikkaan riittää kuitenkin vakuuttamaan, että edistyksen suuri kertomus – tai myytti kuten G. H. von Wright sanoo – on oikein hyvissä voimissa teknokraattien puheissa. Kertomuksen kuolemasta ei ole tietoaakaan, päinvastoin terve väri palailee potilaan kasvoille.

Jälkiteollisen yhteiskunnan ja tietoyhteiskunnan teoreetikko Krishan Kumar katsoo, että myös Saint-Simonin ja Comten vanha kunnon positivismi on voimissaan. Muistakaamme, että Saint-Simon asetti tavoitteekseen teollisen ja tieteellisen yhteiskunnan, jossa insinööreillä on hallintovalta.

Kaiken kaikkiaan tämän päivän tietoyhteiskuntapuheista tulee déjà-vu -tunne: tämä kaikki on koettu aiemminkin. Itse asiassa myös yhteiskuntatieteellisestä kriittisestä suhtautumisesta herra Hyphen kertomuksiin tulee sama vaikutelma. 1980-luvun ensimmäisellä suurella debattikierroksella sanottiin samantapaisia asioita kuin nyt 1990-luvulla. Vanhemmassa kritiikissä torjuttiin usein teknologinen determinismi, mutta sen sijaan sovellettiin ekonomista determinismia. Tämän mukaan mitään olennaista mullistusta tai vallankumousta ei ollut tapahtunutkaan, vaan kapitalismi jyllää aivan entiseen malliin. Tämä on tietysti yhtäältä totta, mutta toisaalta on Manuel Castellsin tapaan syytä myöntää, että kapitalismin "informaationaalinen muoto" on erilainen kuin aikaisemmat muodot. Kriittinenkään tutkimus ei saa jäädä jankkaamaan vanhaa säveltä, vaan uusia melodioita kaivataan.

Tutkijoitakin houkuteltaan mukaan herra Hyphen mukana markkinoimaan uutta teknologiaa. Tutkijoiden ei pitäisi sallia olla niin kriittisiä, vaan heidät pitäisi sitouttaa työskentelemään Nokia-Suomen menestyksen hyväksi. Valtiovallan ja teknologiajohtajien tapaan tulisi valaa kansaan uskoa ja optimismia. Tavallaan tämä onkin paikallaan, sillä mielikuvalliset asiat ovat usein itsensä toteuttavia ennusteita: kun johonkin uskotaan, niin se kehittyy suotuisasti. Teknologiaan uskotaan nykyisin niin paljon, että tekno-osakkeet ovat 30–60 prosenttia yliarvostettuja.

Suomi-kuvankin kannalta tekno-hype on ollut suotuisaa: kuluvana vuonna ul-

komaiset toimittajat ovat tehneet Suomesta juttuja kuin talvisodan aikaan konsanaan. Huhtikuun Newsweek (24.4.1999) julkaisi laajan artikkelin otsikolla "The Future is Finnish". Juttuja on ilmestynyt myös Business Weekissä, Computer Business Reviewssä, Washington Postissa, Wiredissä, Der Spiegelissä, Corriere Delle Serassa, Le Nouvel Observateurissa jne. Yleensä näissä jutuissa on ihmetelty tätä arkista kännykkäkansaa, siunusteltu teknologiajohtaja Risto Linturin älytaloa ja keuhuttu Nokkiaa. Osaksi Suomen maine informaatioyhteiskuntana on ollut ansaitsematonta: laskutapa on nostanut Suomea Internetin käytön kärkimaaksi, vaikka olemmekin siinä vain keskitasoa.

Näistä imagosaavutuksista huolimatta tieteen ei pitäisi heittäytyä markkinoijan rooliin, vaan sen tehtävänä on olla totuusinstituutio. Miten laivankin kävisi, jos kaikuluotain näyttäisi asiat aina vain parhain päin, eikä varoittaisi lähestyvää karikosta? Nykyisin jopa suhdetoimintafirmat varoittavat asiakkaitaan ylimainostuksesta. Hype kun aiheuttaa enemmän tai myöhemmin vastareaktion ja kääntyy lopulta markkinoijaa vastaan. Pysykäämme siis Jekyllinä ja hoitakoon herra Hype vain omaa tonttiaan.

• • •

Tässä numerossa Hannu Nieminen arvioi laajan asiantuntijakirjallisuuden pohjalta mediateknologian kehitykseen liittyvien suurten lupausten toteutumismahdollisuuksia. Nieminen päätyy "analyttisen skeptisisminsä" pohjalta siihen, että uuden median kehitysnäkymät eivät ole niin valoisat kuin usein annetaan ymmärtää. Median ns. konvergenssi eli yhdentymiskehitys ei vähään aikaan edisty. Visio "universaalista henkilökohtaisesta laajakaistaisesta interaktiivisesta mobiilista viestintäyhteydestä" kohtaa teknisiä, taloudellisia, sisältötuotannon, poliittisen sääntelyn ja kuluttajakäyttäytymisen aiheuttamia ongelmia. Televisio tulee säilyttämään asemansa, vaikka digi-tv -yhtiöiden asema onkin kovassa kilpailussa vaikea.

Jaakko Suomisen artikkelissa kysytään: "Teknologinen déjà-vu? Historiallisten rinnastusten käyttö teknokohun käsittelyssä". Tekniikan kulttuurihistorian tutkija Suominen analysoi aikaisempien teknologisten "vallankumousten" myötä nousutta teknokohua ja pohtii tällaisiin rinnastuksiin liittyviä ongelmia.

Susanna Paasonen käsittelee "naisongelmaa" eli sitä kuinka naispuolisia verkkokäyttäjiä tuotetaan puhunnoissa ongelmallisiksi. Naiseutta ja mieheyttä koskevia kulttuurisia oletuksia sovelletaan myös naisten Internetin käyttöön. Naiset ovat olemuksellisesti puheliaita ja sosiaalisia, miehet taas päämäärätietoisia ja teknisiä. Kaikki naiset samanlaisiksi olettavasta puhuttelusta harva nainen tunnistaa itsensä. Tekijä analysoi monia suomalaisia naisille tarkoitettuja verkkosivustoja.

Pertti Näräsen artikkelin otsikkona on "Interaktiivisuus mediautopiana ja digitaalisen television mahdollisuutena". Vuorovaikutteisuus on yksi niitä "lisäarvoja" joita digitaalisesta televisiosta luvataan saatavan. Interaktiivisuuden käsite on kuitenkin merkitykseltään ristiriitainen ja teoreettisesti huonosti perusteltu. Interaktiivisuuden teknisen määritelmän sijaan olisi syytä määritellä vuorovaikutteisuus sosiaalisesti.

Eeva Takala ja Maija Gerlander analysoivat valtalehden erään kirjoitussarjan tietoyhteiskuntaa koskevia käsityksiä. Tietoyhteiskuntakirjoittelu näyttäytyä kaksinapaisena, niin että esillä ovat sekä mahdollisuudet että uhat. Asiantuntijoiden tekstit eivät juurikaan anna tulkintavihjeitä, milloin kyseessä on visio tai selviö, milloin poleeminen tai kriittinen kommentti. Tietoyhteiskunnasta kirjoittelua luonnehtii mosaiikkimaisuus, nopeus, jäsentymättömyys, ja puheenvuorojen runsaus.

Näiden artikkeleiden lisäksi tarjolla on teknologiaan liittyviä katsauksia sekä kirja-arvioita.